

UNAPREĐENJE PRISTUPA PRAVDI OSOBAMA SA KOMUNIKACIONIM TEŠKOĆAMA PUTEM UPOTREBE ASISTIVNIH TEHNOLOGIJA

Apstrakt

Osobe sa komunikacionim teškoćama suočavaju se sa sistemskim barijerama u ostvarivanju prava na pristup pravdi. Iako su pojedine države počele da primenjuju dobre prakse u pristupu pravosuđu, kao što su uvođenje komunikacionih posrednika i angažovanje specijalizovanih službenika za pitanja invaliditeta, i dalje postoje velike prepreke, naročito u primeni savremenih tehnologija alternativne i augmentativne komunikacije (AAK). Pored toga, glavni problemi u teoriji i praksi su: nedostatak razumevanja ograničenja pristupa pravdi za osobe sa komunikacionim teškoćama, nedovoljna obuka različitih aktera u pravosudnom sistemu, neujednačeno finansiranje i nedostatak standardizovanih procedura za pristup pravosuđu osoba sa invaliditetom. Primeri Australije i Kanade pokazuju da tehnološke inovacije mogu unaprediti pristup pravdi, ali su potrebne sistemske reforme kako bi komunikaciona raznolikost postala normativni standard pravosuđa, u skladu sa zahtevima Konvencije UN o pravima osoba sa invaliditetom.

Ključne reči: *asistivne tehnologije, osobe sa komunikacionim teškoćama, pristup pravdi.*

1. UVOD

Pristup pravdi jedno je od brojnih ljudskih prava koja su osobama sa invaliditetom uskraćivana kroz istoriju širom sveta. U mnogim zemljama pristup pravdi dostupan je onima koji imaju finansijska sredstva ili političku moć, dok je, s druge strane, često uskraćen marginalizovanim grupama, uključujući i osobe sa invaliditetom. Kako Flin (*Elionóir Flynn*) ističe, paradoks je da upravo oni kojima je pristup pravdi najpotrebniji imaju najmanje mogućnosti da ga ostvare, što predstavlja jedno od najupečatljivijih pitanja ljudskih prava 21. veka.¹

* Viša naučna saradnica, Institut za uporedno pravo, Beograd, e-mail: a.rabrenovic@iup.rs, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1159-9421>. Ovaj rad rezultat je projekta „Prilagođavanje pravnog okvira društvenim i tehnološkim promenama sa posebnim osvrtnom na regulisanje veštačke inteligencije” koji sprovodi Institut za uporedno pravo u 2025. godini uz finansijsku podršku Ministarstva nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije (broj ugovora 451-03-136/2025-03/200049).

¹ E. Flynn, *Disabled Justice?: Access to Justice and the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, Routledge, London 2016, ix.

Osobe sa komunikacionim teškoćama suočavaju se sa velikim preprekama u ostvarivanju svog prava na pristup pravdi pod jednakim uslovima sa drugima. Komunikacioni invaliditeti obuhvataju širok spektar stanja, uključujući oštećenja govora i jezika, poremećaje iz spektra autizma, kognitivne komunikacijske poremećaje, kao i oštećenja kod onih osoba koje se oslanjaju na augmentativnu i alternativnu komunikaciju (AAK) ili znakovni jezik.² Kod osoba sa komunikacionim teškoćama, prepreke se javljaju u različitim fazama različitih pravnih postupaka – od podnošenja tužbenog zahteva u parničnom postupku, prijavljivanja krivičnog dela ili podnošenja žalbe na presudu, do svedočenja pred sudom ili komunikacije sa advokatima i pravosudnim organima.

Mnogi pravosudni sistemi i dalje nisu adekvatno opremljeni da odgovore na raznovrsne komunikacione potrebe jer im nedostaju pristupačni formati informacija, uključujući tumačenje na znakovni jezik, uređaje za generisanje govora ili podršku putem alternativne i augmentativne komunikacije (AAK).³ Umesto toga, oni se zasnivaju na usmenim svedočenjima, formalnom pisanom jeziku i strogim procesnim pravilima, što isključuje osobe koje komuniciraju na drugačiji način.⁴ Zaposleni u pravosudnim institucijama, uključujući javne tužioce, sudije i sudsko osoblje, kao i drugi nosioci pravosudnog sistema (javni beležnici, javni izvršitelji, advokati) često nisu upoznati sa potrebom za sudskim prilagođavanjima, koja bi trebalo da budu dostupna osobama sa komunikacionim teškoćama. Kao rezultat toga, osobe sa invaliditetom često ne dobijaju odgovarajuću podršku u sudskom postupku, neophodnu za jednak pristup pravosuđu,⁵ doživljavaju nerazumevanje, isključenost ili nepoverenje, što može ugroziti pravičnost postupka i verodostojnost njihovog svedočenja.⁶ Ove prepreke su naročito izražene kod žena, devojaka i mladih, koji se mogu suočiti i sa dodatnom stigmatizacijom ili rodno zasnovanim nasiljem, a da pritom nemaju sredstva da se adekvatno izraze.⁷

Cilj ovog rada je analiza međunarodnih pravnih standarda u oblasti pristupa pravosuđu za osobe sa invaliditetom, sadržanih prvenstveno u Konvenciji UN o pravima osoba sa invaliditetom (član 13 Konvencije), kao i teorijske osnove ovog važnog principa. U radu se takođe analiziraju i uporedni primeri dobre

² American Speech-Language-Hearing Association, Definition of Communication Disorders and Variations, https://www.asha.org/policy/rp1993-00208/?srsltid=AfmBOorNcslxtXrLi1tL4GTa_tbxhn2bAxY5o_7_nn7OY22LIgnmeNqvPn, 1. 10. 2025.

³ M. Flynn, T. Arstein-Kerslake, „Legislating Personhood: Realising the Right to Support in Exercising Legal Capacity”, *International Journal of Law in Context* 10/2014, 81; J. Steele, Communication Disability and the Criminal Justice System”, *Disability & Society* 38/2018, 34.

⁴ D. Goodley, *Disability and other human questions*, Bloomsbury Academic 2020.

⁵ M. Sotiri, L. Schetzer, *Disability and the Criminal Justice System, Justice Reform Initiative 2025*, https://assets.nationbuilder.com/justicereforminitiative/pages/2214/attachments/original/1762129731/JRI_Position_Paper_Disability_v2_%28Final%29.pdf?1762129731, 1. 10. 2025; J. Light, D. McNaughton, „Supporting the Communication, Language, and Literacy Development of Children with Complex Communication Needs”, *Assist Technol* 1/2011, 34.

⁶ D. A. Larson, „Access to Justice for Persons with Disabilities: An Emerging Strategy?”, *Laws* 3/2014, 220.

⁷ C. Frohmader, S. Ortoleva, „The Sexual and Reproductive Rights of Women and Girls with Disabilities”, *ICPD International Conference on Population and Development Beyond*, 2014, <https://ssrn.com/abstract=2444170>.

prakse u prilagođavanju pravosudnog sistema potrebama osoba sa komunikacionim teškoćama, pre svega upotrebom modernih asistivnih tehnologija, kao i izazovi sa kojima se države koje ih koriste suočavaju u njihovoj primeni. Autor će koristiti pravno-doktrinarni metod analize međunarodnih pravnih instrumenata u ovoj oblasti (pre svega u analizi Konvencije), kao sociološki metod zasnovan na postojećoj literaturi o ovoj oblasti.

2. PRAVO NA PRISTUP PRAVDI U SKLADU SA KONVENCIJOM UN O PRAVIMA OSOBA SA INVALIDITETOM I NJEGOVE TEORIJSKE OSNOVE

Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom (u daljem tekstu Konvencija), koju je Generalna skupština Ujedinjenih nacija jednoglasno usvojila 2006. godine, predstavlja jedinstveni međunarodni pravni instrument koji sveobuhvatno uređuje prava osoba sa invaliditetom, uključujući i pravo na jednak pristup pravosuđu. Član 13 Konvencije predstavlja značajan normativni iskorak, jer propisuje da države ugovornice moraju da obezbede efikasan pristup pravdi za osobe sa invaliditetom, na ravnopravnoj osnovi sa drugima. Kako Konvencija propisuje, pristup pravosuđu potrebno je osigurati putem procesnih i uzrastu primerenih prilagođavanja kako bi se osobama sa invaliditetom omogućilo da direktno ili indirektno učestvuju u svim sudskim postupcima, uključujući i istražne i druge faze postupka.⁸ Konvencija takođe zahteva od država potpisnica i da promovišu i sprovedu odgovarajuću obuku za lica zaposlena u oblasti pravosuđa, uključujući i zaposlene u policiji i ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija.⁹

Član 13 označava paradigmatiski pomak sa medicinskog modela, koji komunikacioni invaliditet posmatra kao individualni nedostatak, ka socijalnom modelu i modelu zasnovanom na ljudskim pravima, u kojem se komunikaciona raznolikost prepoznaje kao sastavni deo ljudske različitosti.¹⁰ Ova odredba redefiniše pojam procesne pravičnosti tako da obuhvata ne samo jednakost prilikom donošenja sudskih odluka već i jednakost u učešću u sudskim postupcima. Sa stanovišta teorije ljudskih prava, pristup pravdi za osobe sa komunikacionim invaliditetima predstavlja test suštinske jednakosti – jednakosti koja priznaje različitost i zahteva aktivno strukturno prilagođavanje. Stoga, uskraćivanje pristupačne komunikacije nije samo procesni propust već i povreda ljudskih prava jer isključuje čitave grupe ljudi iz ostvarivanja njihovih građanskih prava.

Pitanje koje se postavlja jeste: šta označava koncept „procesnih i uzrastu primerenih prilagođavanja pravosudnih sistema”? Za osobe sa komunikacijskim invaliditetima ovaj koncept može obuhvatati više različitih pojmova u skladu sa vrstom teškoća, kao što su na primer upotreba i poznavanje znakovnog jezika,

⁸ Čl. 13, st. 1 Konvencija UN o pravima osoba sa invaliditetom.

⁹ *Ibid.*, st. 2.

¹⁰ D. Goodley.

upotreba asistivnih tehnologija, komunikacionih softvera, uređaja alternativne i augmentativne komunikacije,¹¹ prilagođavanje tehnika ispitivanja i standarda dokazivanja i sl.

Važno je istaći i da se član 13 Konvencije ne može posmatrati izolovano jer je blisko povezan sa nekoliko drugih odredbi i zahteva koji se moraju ispuniti kako bi se pravo na pristup pravosuđu ostvarilo. Tu je značajan prvenstveno član 9, koji uređuje oblast pristupačnosti, obavezujući države potpisnice da obezbede pristupačno fizičko i informaciono okruženje osobama sa invaliditetom. Ključan u obezbeđenju pristupu pravdi je i član 12, koji zahteva da države potpisnice obezbede osobama sa invaliditetom jednako priznanje pred zakonom, što znači da sve osobe sa invaliditetom moraju imati i pravnu i poslovnu sposobnost da bi mogle da učestvuju u sudskim postupcima.¹² Pored toga, važan je i član 21, koji garantuje slobodu izražavanja i mišljenja i pristupačne načine, sredstva i formate komunikacije. Kada se pomenute odredbe posmatraju zajedno, jasno je da Konvencija ne garantuje samo pravo osoba sa invaliditetom na učešće u sudskim postupcima već garantuje i postojanje svih preduslova za pristup pravosuđu, kao što su pravo pristupačnosti (fizičke i kognitivne), postojanje poslovne sposobnosti i dostupnost informacijama.¹³

Kada se razmatraju vrste sudskih prilagođavanja koje bi mogle da pomognu osobama sa komunikacionim teškoćama da pristupe sudu, važno je uzeti u obzir koncept procesne pravičnosti kao centralnu tačku.¹⁴ Ovaj koncept, poznat i kao procesna pravednost, zasniva se na ideji da je percepcija ljudi o pravičnosti sudskih i drugih pravnih postupaka često važnija za određivanje njihovog zadovoljstva i spremnosti da se pridržavaju propisa u budućnosti nego stvarni ishod njihovog slučaja.¹⁵

¹¹ American Speech-Language-Hearing Association, Augmentative and Alternative Communication (AAC), https://www.asha.org/public/speech/disorders/aac/?srsltid=AfmBOocbn7PU_-S3FoklW4_eCA4LZU_Uddjffu-dLhN2NHUMIM3QoH7n, 1. 11. 2025.

¹² Lj. Tintor, A. Rabrenović, „Poslovna sposobnost kao osnova za kvalitetan život osoba sa invaliditetom: međunarodni instrumenti i praksa Evropskog suda za ljudska prava”, *Pravni horizonti* 7(9)/2024, 105; A. Rabrenović, „New German Legislation on Guardianship in the Light of the Convention on the Rights of Persons With Disabilities: A Good Model to Follow?”, *Strani pravni život* 3/2025, 504; A. Rabrenović, Lj. Tintor, „Supported decision-making for persons with intellectual disabilities – what is a way forward?”, u: *Svakodnevni život osoba sa invaliditetom: između proklamovane inkluzivnosti i kulture pristupačnosti* (ur. D. Savić), Fakultet političkih nauka, Banja Luka 2024, 85.

¹³ United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, *Thematic report on the right to access to justice under article 13 of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, OCHCR 2017, <https://www.ohchr.org/en/disabilities/thematic-report-right-access-justice-under-article-13-convention-rights-persons-disabilities>, 1. 10. 2025.

¹⁴ D. Dorfman, „Re-Claiming Disability: Identity, Procedural Justice, and the Disability Determination Process”, *Law and Social Inquiry* 1/2017, 195, <https://ssrn.com/abstract=2736723>, 1. 10. 2025.

¹⁵ E. Gold LaGratta, P. Bowen, *To be fair: procedural fairness in courts*, Criminal Justice Alliance London, 2014, 3, <https://criminaljusticealliance.org/wp-content/uploads/TobeFair.pdf>, 1. 10. 2025.; K. Ellem, K. Richards, „Police Contact with Young People with Cognitive Disabilities: Perceptions of Procedural (In)justice”, *Youth Justice* 3/2018, 230; G. Wood, T. R. Tyler, A. V. Papachristos, „Procedural justice training reduces police use of force and complaints against officers”, *PNAS Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 117(18)/2020, 9815–9821, <https://doi.org/10.1073/pnas.1920671117>.

Osnovna pretpostavka procesne pravičnosti jeste da u kontaktu sa pravosudnim sistemom ljudi ne vrednuju samo ishod sudskog postupka već i način na koji je postupak vođen.¹⁶ Time se naglašava subjektivno iskustvo procesa putem kojeg se donose odluke, a ne samo njegovi krajnji rezultati. Dakle, procesna pravičnost ima vrednost ne samo zbog toga što olakšava postizanje željenog ishoda već pre svega zato što izražava osećaj pravičnosti i poštovanja prema pojedincima koji učestvuju u postupku.¹⁷

U preporukama za sudska prilagođavanja, na osnovu modela četiri principa procesne pravičnosti koji su razvili pravni teoretičari Blader (*Steven Blader*) i Tajler (*Tom R. Tyler*),¹⁸ princip procesne pravičnosti koje sudovi i drugi državni organi treba da uzmu u obzir prilikom pružanja podrške osobama sa teškim komunikacionim invaliditetom uključuje nekoliko potprincipa, i to:

1) princip „posedovanja glasa”, koji zahteva da se u sudskom postupku osobama sa komunikacionim invaliditetom omogući aktivno učešće, da se njihov „glas” čuje, bez obzira na sredstva komunikacije koja koriste (npr. gestove, znakovni jezik, uređaje za generisanje govora, pisanje, komunikacione table sa simbolima, komunikatore i sl.), kao i da osobe mogu da koriste posrednike – defektologe i druge stručnjake koji im mogu pomoći u komunikaciji;¹⁹

2) princip „poštovanja”, koji podrazumeva da zaposleni u pravosudnom sistemu komuniciraju sa osobama sa teškim komunikacionim invaliditetom na način koji izražava uvažavanje, dostojanstvo i priznavanje njihove individualnosti i invaliditeta, što uključuje i pružanje dodatnog vremena da bi razumeli o čemu je reč, kao i mogućnost da im u tom procesu pomaže neka osoba od poverenja;²⁰

3) princip „primene objektivnih kriterijuma u odlučivanju”, koji zahteva da zaposleni u pravosudnom sistemu koriste objektivne i legitimne kriterijume prilikom donošenja odluka, osiguravajući pravičnost u svim aspektima postupka; i

4) princip „razumevanja sudskog jezika”, koji naglašava da zaposleni u pravosudnom sistemu treba da obrate pažnju na sposobnost osoba sa teškim komunikacionim invaliditetom da razumeju jezik koji se koristi u sudu, kako bi se izgradilo poverenje. Na primer, veliki deo pisanog materijala koji sudovi koriste – obrasci, podsetnici i druga papirologija – napisani su imajući u vidu zahteve pravnog sistema, a ne ljude koji ih primaju. Ova pisana komunikacija često sadrži neophodne informacije o tome šta se očekuje od ljudi koji dolaze na sud i može biti ključna za osiguravanje brzog napretka sudskih postupaka.²¹

¹⁶ E. Brems, L. Laurens, „Procedural Justice in Human Rights Adjudication: The European Court of Human Rights”, *Human Rights Quarterly* 1/2013, 177.

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ S. Blader, T. Tyler, „A Four-Component Model of Procedural Justice: Defining the Meaning of a ‘Fair’ Process”, *Personality and Social Psychology Bulletin* 6/2003, 749.

¹⁹ R. White *et al.*, „Investigating Court Accommodations for Persons with Severe Communication Disabilities: Perspectives of International Legal Experts”, *Scandinavian Journal of Disability Research* 1/2011, 229.

²⁰ *Ibid.*

²¹ E. Gold LaGratta, P. Bowen, 4.

3. DOBRE UPOREDNE PRAKSE UPOTREBE ASISTIVNIH TEHNOLOGIJA U PRISTUPU PRAVOSUĐU

Pristup pravdi za osobe sa komunikacionim invaliditetom može se umnogome unaprediti korišćenjem metoda alternativne i augmentativne komunikacije (u daljem tekstu – AAK). AAK sistemi obuhvataju: 1) niskotehnološke alate kao što su komunikacione table, simboličke kartice i knjige za komunikaciju, i 2) visokotehnološke softvere za komunikaciju, kao što su, na primer programi *C-bord*, *Proloquo2Go*, *GRID*, *LAMP Words for Life*, *TouchChat* i *CoughDrop*.²² Ovi alati omogućavaju osobama sa poteškoćama u govoru, jeziku ili kognitivnoj komunikaciji da razumeju pravna pitanja, da se efikasno izraze i učestvuju kako u krivičnim tako i parničnim i vanparničnim postupcima.²³ Kada se koriste u kombinaciji sa komunikacionim posrednicima ili facilitatorima, AAK sistemi mogu da osiguraju tačan prenos informacija, očuvanje poverljivosti i pravilno tumačenje iskaza osoba sa komunikacionim teškoćama.²⁴ Integracija AAK podrške u sudske procese predstavlja konkretizaciju člana 13 Konvencije, jer omogućava ostvarivanje prava na efikasan pristup pravdi osobama sa invaliditetom, podstičući proceduralnu pravičnost i aktivno učešće.²⁵

Empirijska komparativna istraživanja, sprovedena u poslednjoj dekadi ukazuju, međutim, na značajan jaz između normativne vizije člana 13 i njegove praktične primene, sa posebnim osvrtom na primenu AAK alata u pristupu pravosuđu. Tako je, na primer, komparativna studija, rađena u okviru Bingham centra za vladavinu prava, pokazala da je mali broj država usvojio jasne procesne smernice koje se odnose na pristupačnost komunikacije u pravnim kontekstima.²⁶ Većina pravnih sistema nema eksplicitne zakonske odredbe niti finansijske mehanizme za sprovođenje takvih prilagođavanja.²⁷ Bez pravnog utemeljenja, prilagođavanja zavise od sudske diskrecije ili povremene dobre volje, što podriva predvidivost i doslednost postupanja. Komitet za prava osoba sa invaliditetom više puta je naglasio da procesna prilagođavanja nisu opcionala niti dobrovoljna mera, već zakonsko pravo koje predstavlja suštinski deo ostvarivanja principa jednakosti pred zakonom.²⁸

Ipak, ohrabrujuće je da su se u poslednjoj dekadi u nekim zemljama pojavile određene dobre prakse, koje se pre svega odnose na uvođenje komunikacionih posrednika, protokola za pristupačno svedočenje i zapošljavanje službenika

²² All About AAC, A Beginner's Guide to Augmentative and Alternative Communication Options, <https://just-keepstimming.com/2019/12/27/all-about-aac/>, 10. 10. 2025.

²³ J. Beqiraj, L. McNamara, V. Wicks, „Access to justice for persons with disabilities: From international principles to practice”, International Bar Association 2017, https://www.biicl.org/documents/1771_access_to_justice_persons_with_disabilities_report_october_2017.pdf, 1. 10. 2025.

²⁴ E. Flynn.

²⁵ *Ibid.*

²⁶ J. Beqiraj, L. McNamara, V. Wicks, 6.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ Committee on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD Committee). General comment No. 6 (2018) on Equality and Non-discrimination, CRPD/C/GC/6, para. 26.

zaduženih za pitanja invaliditeta u okviru pravosudnih administracija. Komunikacioni posrednici su profesionalci specijalizovani za komunikaciju (najčešće defektolozi ili logopedi) čija je uloga olakšavanje dvosmerne komunikacije između osobe sa komunikacijskim invaliditetom i aktera pravosudnog sistema, kao što su advokati, tužilaštvo, sudstvo, javni beležnici i izvršitelji.²⁹ Komunikacioni posrednici ne deluju kao zagovarači stranaka u postupku. Njihova funkcija je isključivo da podrže komunikaciju, tj. da osiguraju da osoba razume pitanja, može da iskaže svoj odgovor i da se taj odgovor tačno prenese drugim učesnicima u postupku.³⁰ Učešće posrednika u pravosudnim postupcima sve se više prepoznaje kao „razumno prilagođavanje” u okviru prava na pristup pravdi za osobe sa invaliditetom.³¹ Tako, na primer u Velikoj Britaniji, registrovani komunikacioni posrednici rade sa svedocima i okrivljenima kako bi podržali komunikaciju, često koristeći napredne komunikacione softvere za olakšavanje davanja iskaza i odgovaranja na pitanja tokom krivičnih postupaka.³²

Primer Kanade je takođe veoma relevantan za oblast pristupa pravosuđu za osobe sa komunikacionim teškoćama. Iako Kanada na nacionalnom nivou nema jedinstveni zakonski tekst koji uređuje ovu oblast, defektolozi i logopedi rade kao komunikacioni posrednici (*Communication Intermediaries – CIs*) koristeći napredne AAK komunikacione softvere tokom sudskih postupaka kako bi se osigurala razmena informacija i mogućnost samostalnog izražavanja osoba sa komunikacionim teškoćama.³³ Na početku procesa, komunikacioni posrednici procenjuju potrebu osobe sa komunikacionim invaliditetom za podrškom, posle čega sledi priprema izveštaja sa preporukama za komunikacionu podršku. Na osnovu ove procene, tokom sudskih postupaka, komunikacioni posrednici pomažu osobama sa komunikacionim teškoćama u postavljanju pitanja i dobijanju odgovora na pitanja korišćenjem vizuelne podrške i upotrebom naprednih AAK komunikacionih softvera.³⁴ Iako je ovaj kanadski sistem podrške dosta razvijeniji nego sistemi podrške u drugim zemljama, postoje problemi u nedoslednoj dostupnosti ovih razumnih prilagođavanja u različitim provincijama, kao i u nedostatku finansijske održivosti programa.³⁵

Australijski pravni okvir u oblasti pristupa pravosuđu osobama sa komunikacionim teškoćama takođe prepoznaje pružanje podrške ovim osobama uz

²⁹ A. Kearns *et al.*, „Intermediaries in the justice system for people with communication disability: Enacting Sustainable Development Goal 16 in Ireland, Northern Ireland, and New Zealand”, *Int J Speech Lang Pathol* 1/2023, 141.

³⁰ J. Taggart „Intermediaries in the criminal justice system: professional work, jurisdictions, and boundary work”, *International Journal of Law in Context* 4/2023, 475.

³¹ A. Kearns *et al.*, 142.

³² J. Taggart.

³³ J. Birenbaum, B. Collier, *Communication Intermediaries in Justice Services, Access to Justice for Ontarians who have Communication Disabilities*, Communication Disabilities Access Canada – CDAC 2017, 21–22, https://www.cdacanada.com/wp-content/uploads/2018/02/Communication_Intermediaries_In_Justice_Services_DIGITAL_14-1.pdf, 1. 10. 2025.

³⁴ *Ibid*, 21–31.

³⁵ *Ibid*, 53.

pomoć nisko ili visoko tehnoloških AAK sredstava. Iako ova oblast ni u Australiji nije regulisana na jednoobrazan način, pojedine države pružaju usluge posrednika za svedoke ili facilitatora za komunikaciju koji pomažu osobama sa komunikacijskim invaliditetom koristeći niskotehnološke i visokotehnološke AAK metode i tako osiguravajući efikasno učešće i davanje iskaza.³⁶ S obzirom na to da ne postoji nacionalna koordinacija, ujednačen formalni pristup okrivljenima sa komunikacionim invaliditetom, održivo finansiranje i standardizacija takođe nedostaju.³⁷

4. UPOTREBA ASISTIVNIH TEHNOLOGIJA U PRAVOSUĐU U SRBIJI ZA GLUVE I NAGLUVE OSOBE, POSEBNO ZA ŽENE ŽRTVE NASILJA

U Republici Srbiji, upotreba naprednih komunikacionih softvera AAK još uvek nije u upotrebi u pravosudnom sistemu, što pravosudni sistem čini nedostupnim za veliki broj osoba sa komunikacionim teškoćama. Ipak, postoje određeni pomaci u korišćenju sredstava savremenih tehnologija u pristupu pravosuđu koji se odnose pre svega na korišćenje znakovnog jezika za osobe oštećenog sluha.

Osnovni pravni osnov za korišćenje znakovnog jezika za gluve i nagluve osobe jeste Zakon o upotrebi znakovnog jezika, usvojen 2015. godine, kojim je znakovni jezik prepoznat kao legitiman jezik gluvih i nagluvih osoba.³⁸ Postojeći zakonski okvir, međutim, ne sadrži detaljno regulisane standarde za upotrebu znakovnog jezika u sudovima, kao što su obaveza sudova da unapred obezbede tumača, minimalni standardi za komunikaciju ili prilagođenost postupka korisnicima znakovnog jezika. Poseban problem pristupa pravosuđu imaju žene sa invaliditetom, a naročito gluve i nagluve žene, koje se suočavaju sa duboko ukošenjenim komunikacionim i institucionalnim barijerama koje ih čine dvostruko marginalizovanim.³⁹

U 2022. godini, u okviru projekta „Video-komunikaciona usluga kao korak ka uklanjanju nevidljivih barijera u pristupu pravdi za žene žrtve nasilja koje su gluve ili nagluve” u svih 66 osnovnih sudova u Srbiji obezbeđeni su tableti koji omogućavaju korišćenje servisa video-tumača znakovnog jezika (za gluve i na-

³⁶ Act Government, Disability Justice Strategy, Fourth Annual Progress Report, October 2023: https://www.act.gov.au/__data/assets/pdf_file/0005/2407559/Disability-Justice-Strategy-Fourth-Annual-Progress-Report.pdf, 1. 10. 2025; Tasmania Law Reform Institute, Facilitating Equal Access to Justice, An Intermediary/Communication Assistant Scheme for Tasmanian, Final Report, January 2018, https://www.utas.edu.au/__data/assets/pdf_file/0011/1061858/Intermediaries-Final-Report.pdf, 1. 10. 2025.

³⁷ Access to Justice Knowledge Hub, Report on Intermediaries around the Globe, November 2020: <https://justice-intermediary.org/wp-content/uploads/report-on-intermediaries-for-justice.pdf>, 1. 10. 2025.

³⁸ Zakon o upotrebi znakovnog jezika, Službeni glasnik RS, br. 38/2015.

³⁹ United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women (UN Women), *A Practitioner's Toolkit on Women's Access to Justice Programming*. UN Women (with UNDP, UNODC & OHCHR 2018. <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2018/5/a-practitioners-toolkit-on-womens-access-to-justice-programming>, 1. 10. 2025.

gluve osobe, uključujući žene žrtve nasilja putem Nacionalnog centra za tumačenje znakovnog jezika).⁴⁰ Usluga funkcioniše onlajn preko Nacionalnog centra za prevod srpskog znakovnog jezika. Na primer, ukoliko gluva osoba dođe na sud, i želi da dobije informacije ili nešto prijavi, sudski službenik zadužen za tablet poziva prevodioca za srpski znakovni jezik u Nacionalnom centru za prevod srpskog znakovnog jezika kako bi preveo komunikaciju između gluve osobe i predstavnika suda.

Na ovaj način, razvijen je specijalizovan video-komunikacioni servis, zasnovan na principima pristupačnosti i razumevanja interseksionalnosti rodnog i invaliditetskog iskustva. Ovim novinama, omogućen je neposredan video pristup tumaču za znakovni jezik, što smanjuje zavisnost institucija od fizičke dostupnosti tumača, eliminiše kašnjenja u postupanju i uspostavlja direktnu komunikaciju između žena žrtava nasilja i institucija poput policije, centara za socijalni rad i SOS linija. Na ovaj način, razvijene su standardizovane procedure postupanja u slučajevima kada se žrtva izjašnjava znakovnim jezikom, u skladu sa odredbama Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (tzv. Instanbulska konvencija, 2011).⁴¹

Samo nekoliko godina kasnije, međutim, pojavio se problem održivosti ove usluge u osnovnim sudovima u Srbiji. U vreme pisanja ovog rada, krajem 2025. godine, samo nekoliko osnovnih sudova nastavilo je da koristi ovaj video-komunikacioni servis za gluve i nagluve žene žrtve nasilja. Razlog za to je nedostatak kontinuirane obuke zaposlenih u sudovima, kao i zastarevanje tehnološke opreme (tableta), koju je potrebno pravovremeno obnavljati, uz ulaganje odgovarajućih finansijskih sredstava kako bi mogla da nesmetano funkcioniše.

5. ZAKLJUČAK

Osobe sa komunikacionim teškoćama suočavaju se sa sistemskim preprekama u ostvarivanju prava na pristup pravdi pod jednakim uslovima, posebno na ostvarenje „procesne pravednosti”. Ovu heterogenu grupu čine osobe sa oštećenjima govora i jezika, poremećajima iz spektra autizma, kognitivnim komunikacionim poremećajima, kao i osobe koje se oslanjaju na augmentativnu i alternativnu komunikaciju (AAK) ili znakovni jezik. Njihova ranjivost posebno dolazi do izražaja jer se komunikacione barijere pojavljuju u svim fazama pravnog postupanja.

Kao što nalazi ovog rada pokazuju, u nekim zemljama uspostavljene su određene obećavajuće prakse koje mogu znatno unaprediti pristup pravosuđu osobama sa komunikacionim teškoćama, pre svega putem uvođenja komunikacionih

⁴⁰ Projekat je realizovan u saradnji UN Women Srbija sa Ministarstvom pravde Republike Srbije i finansiran je uz podršku Ambasade Norveške u Beogradu.

⁴¹ Council of Europe, *Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Istanbul Convention)*. Opened for signature 11 May 2011, entered into force 1 August 2014.

posrednika, protokola za pristupačno svedočenje i zapošljavanja službenika zaduženih za pitanja invaliditeta u okviru pravosudnih administracija. Komunikacijski posrednici u Velikoj Britaniji, Kanadi i Australiji pomažu svedocima sa komunikacijskim poteškoćama tokom policijskih ispitivanja i sudskih postupaka. Protokoli za pristupačno svedočenje koriste takođe vizuelna pomagala, pojednostavljena pitanja i podržane komunikacijske metode radi olakšavanja davanja iskaza.

Uprkos ovim postignućima, izazovi u primeni asistivnih tehnologija u pravosudnim kontekstima i dalje postoje. Svest je među pravosudnim profesionalcima ograničena, prihvatanje iskaza uz podršku asistivnih tehnologija varira, a obuka posrednika i drugih učesnika u pravdi često je nedovoljna.⁴² Finansiranje uređaja i softvera je neujednačeno, a standardizovane procedure za integraciju asistivnih tehnologija u sve faze sudskih postupaka uglavnom ne postoje.⁴³ Prevazilaženje ovih izazova zahteva sistemske reforme, uključujući obavezne programe obuke, regulisane uloge posrednika, institucionalno finansiranje i pristupačnu tehnološku infrastrukturu.

U Republici Srbiji, uvođenje video-komunikacionih usluga za gluve i nagluve žene žrtve nasilja predstavlja primer integrisane primene principa pristupačnosti, rodne ravnopravnosti i digitalne inkluzije. Primena ovog projekta je pokazala da inovativna tehnološka rešenja, kombinovana sa obukom zaposlenih, mogu unaprediti pristup pravdi i omogućiti osobama sa invaliditetom da ostvare bolji pristup pravosuđu. Ovaj primer, međutim, u isto vreme pokazuje da upotreba asistivnih tehnologija koje omogućavaju pristup pravosuđu osobama sa komunikacionim teškoćama ne sme biti jednokratna akcija, već mora biti prepoznata kao kontinuirana potreba i usluga koju treba održavati i unapređivati u skladu sa napretkom savremenih tehnologija. Sve ovo zahteva i blagovremeno planiranje i ulaganje finansijskih sredstava koja mogu ovu uslugu da podrže, i to planiranjem budžeta za oblast pravosuđa.

Imajući u vidu sva prethodna zapažanja, može se zaključiti da dok god komunikaciona raznolikost ne bude priznata kao pravo, a ne kao izuzetak, osobe sa komunikacionim invaliditetima neće moći da ravnopravno i delotvorno učestvuju u sistemu pravosuđa. Obezbeđivanje jednakog pristupa pravdi stoga zahteva sistematsku obuku policijskih službenika, sudija i advokata, integrisanje asistivnih tehnologija u institucije pravosuđa, posebno procesna prilagođavanja koja poštuju različite načine komunikacije,⁴⁴ kao i opredeljenje odgovarajućih finansijskih sredstava bez kojih nove usluge pristupu pravosuđu putem asistivnih tehnologija ne mogu da opstanu. Jačanje ovih mehanizama ne samo da ispunjava obaveze iz člana 13 Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom već i unapređuje dostojanstvo, osnaživanje i pravnu jednakost svih osoba

⁴² J. Beqiraj, L. McNamara, V. Wicks, 6.

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ J. Light, D. McNaughton, „Supporting the Communication, Language, and Literacy Development of Children with Complex Communication Needs: State of the Science and Future Research Priorities” *Assist Technol* 1/2011, 34.

sa komunikacionim invaliditetom. Iako put ka komunikacionoj pravdi nije ni lak ni kratak, postojeći modeli pristupa pravosuđu, zasnovani na upotrebi asistivnih tehnologija, pokazuju da su pomaci unapred mogući, ukoliko postoje želja i volja da se sistem promeni, kako bi se pružila mogućnost osobama sa invaliditetom da pristupe toliko važnoj, a često nedostižnoj „boginji pravde”.

Aleksandra Rabrenovic

Institute of Comparative Law, Belgrade

ENHANCING ACCESS TO JUSTICE FOR PERSONS WITH COMMUNICATION DISABILITIES THROUGH THE USE OF ASISTIVE TECHNOLOGIES

Summary

Persons with communication disabilities face systemic barriers in exercising their right to access justice. Although some countries have begun implementing good practices for access to justice, such as the introduction of communication intermediaries and the employment of specialized disability officers, significant obstacles remain, especially in the use of modern augmentative and alternative communication (AAC) technologies. Moreover, key issues in theory and practice include: a lack of understanding of the limitations to access to justice for persons with communication disabilities, insufficient training of various actors in the justice system, uneven funding, and the absence of standardized procedures for persons with disabilities to access justice. Examples from Australia and Canada show that technological innovations can improve access to justice, but systemic reforms are needed for communication diversity to become a normative standard in the justice system, in line with the requirements of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities.

Keywords: Assistive Technologies, Persons with Communication Disabilities, Access to Justice.

Literatura

American Speech-Language-Hearing Association, *Definition of Communication Disorders and Variations*, https://www.asha.org/policy/rp1993-00208/?srsltid=AfmBOorNcslxtXrLi_1tL4GTatbxhn2bAxY5o7_nn7OY22LIgnmeNqvPn, 1. 10. 2025.

Beqiraj, J., McNamara, L. Wicks, V. *Access to justice for persons with disabilities: From international principles to practice*, International Bar Association 2017,

- https://www.biicl.org/documents/1771_access_to_justice_persons_with_disabilities_report_october_2017.pdf, 1. 10. 2025.
- Birenbaum, J., Collier, B. *Communication Intermediaries in Justice Services, Access to Justice for Ontarians who have Communication Disabilities*, Communication Disabilities Access Canada (CDAC) 2017, https://www.cdacanada.com/wp-content/uploads/2018/02/Communication_Intermediaries_In_Justice_Services_DIGITAL_14-1.pdf, 1. 10. 2025.
- Blader, S., Tyler, T. „A Four-Component Model of Procedural Justice: Defining the Meaning of a 'Fair' Process”, July 2003, *Personality and Social Psychology Bulletin* 29(6), 747–58, DOI: 10.1177/0146167203029006007, 749. <https://doi.org/10.1177/0146167203029006007>
- Brems, E., Lavrysen, L. „Procedural Justice in Human Rights Adjudication: The European Court of Human Rights”, *Human Rights Quarterly* 1/2013, 141–146.
- Dorfman, D. „Re-Claiming Disability: Identity, Procedural Justice, and the Disability Determination Process”, *Law and Social Inquiry* 1/2017, 195, <https://ssrn.com/abstract=2736723>
- Ellem, K., Richards, K., „Police Contact with Young People with Cognitive Disabilities: Perceptions of Procedural (In)justice”, *Youth Justice* 3/2018, 230–247, <https://doi.org/10.1177/1473225418794357>.
- Flynn, E., *Disabled Justice?: Access to Justice and the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, Routledge 2016.
- Frohman, C., Ortoleva, S. „The Sexual and Reproductive Rights of Women and Girls with Disabilities”, *ICPD International Conference on Population and Development Beyond*, 2014, <https://ssrn.com/abstract=2444170>. 1. 10. 2025.
- Gold LaGratta, E., Bowen, P. „To be fair: procedural fairness in courts. London: Criminal Justice Alliance”, 2014, <https://criminaljusticealliance.org/wp-content/uploads/TobeFair.pdf>. 1. 10. 2025.
- Goodley, D., *Disability and other human questions*, Bloomsbury Academic 2020.
- Lasron, D. A. „Access to Justice for Persons with Disabilities: An Emerging Strategy?”, *Laws* 3/2014, 220.
- Light, J., McNaughton D. „Supporting the Communication, Language, and Literacy Development of Children with Complex Communication Needs: State of the Science and Future Research Priorities”, *Assist Technol* 1/2011, 34–44, <https://doi.org/10.1080/10400435.2011.648717>
- Kearns, A., Clarke, D., Cusack, A., Gallagher, A., Humphreys, J., Kedge, S., McKee, A. „Intermediaries in the justice system for people with communication disability: Enacting Sustainable Development Goal 16 in Ireland, Northern Ireland, and New Zealand”, *Int J Speech Lang Pathol* 1/2023, 141–146, DOI: 10.1080/17549507.2022.2134457. Epub 2022 Nov 8. PMID: 36345978.

- Rabrenović, A. „New German Legislation on Guardianship in the Light of the Convention on the Rights of Persons With Disabilities: A Good Model to Follow?“, *Strani pravni život* 3/2025, 503–520.
- Rabrenović, A., Tintor, Lj. „Supported decision-making for persons with intellectual disabilities – what is a way forward?“, u: *Svakodnevni život osoba sa invaliditetom: između proklamovane inkluzivnosti i kulture pristupačnosti*, zbornik radova sa naučnog skupa *Društvo i politika* (ur. D. Savić), Fakultet političkih nauka, Banja Luka 2024, 85–100.
- Sotiri, M., Schetzer, L, *Disability and the Criminal Justice System, Justice Reform Initiative*, Australia 2025, https://assets.nationbuilder.com/justicereforminitiative/pages/2214/attachments/original/1762129731/JRI_Position_Paper_Disability_v2_%28Final%29.pdf?1762129731. 1. 10. 2025.
- Steele, J. „Communication Disability and the Criminal Justice System“, *Disability & Society* 38/2018, 34.
- Taggart, J. „Intermediaries in the criminal justice system: professional work, jurisdictions, and boundary work“, *International Journal of Law in Context* 4/2023, 475–497, <https://doi.org/10.1017/S1744552323000216>
- Tintor, Lj., Rabrenović, A. „Poslovna sposobnost kao osnova za kvalitetan život osoba sa invaliditetom: međunarodni instrumenti i praksa Evropskog suda za ljudska prava“, *Pravni horizonti* 9/2024, 105–122.
- White, R. M., Johanson, E., Bomman, J. „Investigating Court Accommodations for Persons with Severe Communication Disabilities: Perspectives of International Legal Experts“, *Scandinavian Journal of Disability Research* 1/2021, 224–235. <https://doi.org/10.16993/sjdr.779>

Pravni izvori

- Committee on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD Committee), *General comment No. 6 (2018) on Equality and Non-discrimination*, CRPD/C/GC/6, para. 26.
- Council of Europe, *Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence* („Istanbul Convention“). Opened for signature 11 May 2011, entered into force 1 August 2014.
- The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD), adopted by the United Nations General Assembly on 13 December 2006.
- United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women (UN Women), *A Practitioner's Toolkit on Women's Access to Justice Programming*. UN Women (with UNDP, UNODC & OHCHR), 2018, <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2018/5/a-practitioners-toolkit-on-womens-access-to-justice-programming>, 1. 10. 2025.
- Zakon o upotrebi znakovnog jezika, *Službeni glasnik RS*, br. 38/2015.